

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI EVFEMIZMLARNING LISONIY TAVSIFI

Yusupova Shoxista Saparbayevna

Ranch texnologiya universiteti, magistrant.

Annotatsiya.

Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida qo'llaniladigan evfemizmlarning lisoniy xususiyatlari, ularning semantik, pragmatik va kommunikativ vazifalari tahlil qilinadi. Evfemizmlar nutqda qo'pol, noqulay, beodob yoki ijtimoiy jihatdan nomaqbul hisoblangan tushunchalarni yumshoq, madaniy va bilvosita ifodalash vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi evfemizmlarning shakllanish omillari, mavzuviy guruhlari, milliy-madaniy xususiyatlari hamda nutq jarayonidagi qo'llanish imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, ikki tildagi evfemik birliklarning o'xshash va farqli jihatlari qiyosiy-lisoniy nuqtayi nazardan ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: evfemizm, lisoniy tavsif, ingliz tili, o'zbek tili, qiyosiy tahlil, semantika, pragmatika, nutq madaniyati, milliy-madaniy xususiyat.

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЭВФЕМИЗМОВ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Юсупова Шохиста Сапарбаевна

магистрант Университета технологии Ранч

Аннотация.

В данной статье рассматриваются лингвистические особенности эвфемизмов, употребляемых в английском и узбекском языках, а также их семантические, прагматические и коммуникативные функции. Эвфемизмы выступают как средство мягкого, культурного и косвенного выражения понятий, которые в речи могут восприниматься как грубые, неудобные, неприличные или социально нежелательные. В статье освещаются факторы формирования эвфемизмов, их тематические группы, национально-культурные особенности и возможности использования в процессе коммуникации. Кроме того, сходства и различия эвфемистических единиц в двух языках анализируются с сопоставительно-лингвистической точки зрения.

Ключевые слова: эвфемизм, лингвистическая характеристика, английский язык, узбекский язык, сопоставительный анализ, семантика, прагматика, культура речи, национально-культурные особенности.

LINGUISTIC DESCRIPTION OF EUPHEMISMS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Yusupova Shokhista Saparbayevna

Master's student, Ranch Technology University

Abstract.

This article examines the linguistic features of euphemisms used in English and Uzbek, focusing on their semantic, pragmatic, and communicative functions. Euphemisms are considered as linguistic means of expressing concepts that may be perceived as rude, uncomfortable, impolite, or socially undesirable in a softer, more polite, and indirect way. The article discusses the factors influencing the formation of euphemisms, their thematic groups, national and cultural characteristics, and their role in communication. In addition, the similarities and differences between euphemistic units in the two languages are analyzed from a comparative linguistic perspective.

Keywords: euphemism, linguistic description, English language, Uzbek language, comparative analysis, semantics, pragmatics, speech culture, national and cultural features.

Ingliz va o'zbek tillaridagi evfemizmlarni o'rganish zamonaviy tilshunoslikda leksikologiya, semantika, pragmatika, sotsiolingvistika va lingvomadaniyatshunoslik bilan bevosita bog'liq holda tadqiq etiladi. Evfemizm hodisasi nutqda qo'pol, noqulay, ijtimoiy jihatdan nomaqbul yoki bevosita aytilishi istalmagan tushunchalarni yumshoq, madaniy va bilvosita ifodalash ehtiyoji asosida yuzaga keladi. Shu sababli mavzuga oid ilmiy adabiyotlarda evfemizmlar faqat leksik birlik sifatida emas, balki muloqot madaniyati, axloqiy me'yor, milliy mentalitet va ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi lisoniy vosita sifatida ham talqin qilinadi.

Evfemizm nazariyasini chuqur tadqiq etgan muhim manbalardan biri K. Allan va K. Burridgening "Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon" nomli asaridir. Mualliflar evfemizm va disfemizmni nutqda "himoya vositasi" va "ta'sir quroli" sifatida izohlaydi. Ularning fikricha, evfemizm so'zlovchiga muloqot jarayonida nozik, tabu yoki ijtimoiy jihatdan xavfli mavzularni

yumshoqroq shaklda ifodalash imkonini beradi. Bu yondashuv ingliz va o'zbek tillaridagi evfemizmlarni qiyosiy o'rganishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi, chunki har ikkala tilda ham o'lim, kasallik, qarilik, jismoniy nuqson, ijtimoiy mavqe va oilaviy munosabatlar bilan bog'liq tushunchalar ko'pincha bevosita emas, balki yumshatilgan shaklda beriladi.

R.W. Holderning "How Not to Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms" nomli lug'ati ingliz tilidagi evfemik birliklarni mavzuviy guruhlar asosida o'rganishda muhim manbalardan hisoblanadi. Ushbu lug'atda evfemizmlarning biznes, tana a'zolari, o'lim, jinsiy munosabatlar, kasallik va ijtimoiy holat kabi sohalarda keng qo'llanishi ko'rsatiladi. Lug'atning ahamiyatli jihati shundaki, unda evfemizmlar nafaqat izohlanadi, balki ularning nutqiy vaziyatdagi qo'llanishi ham ochib beriladi. Masalan, ingliz tilidagi *to pass away*, *senior citizen*, *economically disadvantaged*, *between jobs* kabi birliklar qo'pol yoki noqulay ma'noni yumshatish vazifasini bajaradi.

H. Rawsonning "A Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk" asari ham ingliz tilidagi evfemizmlarni o'rganishda muhim leksikografik manba hisoblanadi. Rawson evfemizmlarni "verbal flourishes" va "linguistic fig leaves" sifatida tavsiflab, ularning jamiyatda noqulay yoki ochiq aytilish qiyin bo'lgan holatlarni yashirish, yumshatish yoki bezashga xizmat qilishini ta'kidlaydi. Mazkur manba ingliz tilidagi evfemizmlarning siyosiy, ijtimoiy va kundalik nutqdagi ko'rinishlarini aniqlashda foydalidir. Ayniqsa, rasmiy nutq va ommaviy axborot vositalarida evfemizmlarning ijtimoiy ta'sir ko'rsatish imkoniyatlarini tahlil qilishda bu asar alohida ahamiyatga ega.

B. Warrenning "What Euphemisms Tell Us about the Interpretation of Words" nomli maqolasi evfemizmlarning semantik tabiatini tushuntirishda muhim ilmiy manbalardan biridir. Tadqiqotda so'z ma'nosi doimiy va qat'iy emas, balki kontekstga qarab harakatlanuvchi va muzokara qilinuvchi hodisa sifatida talqin qilinadi. Warren evfemizmlarning metaforalashuv, umumlashtirish, qisqartirish, chet tilidan o'zlashtirish va bilvosita ifodalash kabi shakllanish usullarini ko'rsatadi. Bu qarash ingliz va o'zbek tillaridagi evfemizmlarni semantik jihatdan qiyoslashda muhimdir. Masalan, ingliz tilidagi *restroom* yoki *passed away* birliklari ham, o'zbek tilidagi "hojatxona" o'rnida "yuvinish xonasi", "o'ldi" o'rnida "vafot etdi", "olamdan o'tdi" kabi birliklar ham kontekstda ma'noni yumshatish orqali yuzaga chiqadi.

Ingliz tilidagi evfemizmlarning shakllanish usullari bo'yicha I.N. Nikitining tadqiqotlari ham alohida e'tiborga loyiq. Uning ingliz tilidagi evfemizmlarning formal hosil bo'lish usullari haqidagi ishlarida evfemik birliklarning leksik, frazeologik, sintaktik va o'zlashma birliklar orqali yuzaga kelishi tahlil qilinadi. Bu yondashuv ingliz tilidagi evfemizmlarni tuzilishiga ko'ra tasniflash, ularning leksik-semantik xususiyatlarini aniqlash va o'zbek tilidagi muqobillari bilan qiyoslash imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi evfemizmlarning lisoniy xususiyatlarini aniqlashda qiyosiy-tahliliy metod asosiy tadqiqot metodi sifatida tanlandi. Ushbu metod ikki til materiallarini o'zaro solishtirish, ulardagi evfemik birliklarning semantik, pragmatik va milliy-madaniy jihatdan o'xshash hamda farqli tomonlarini aniqlash imkonini beradi. Qiyosiy-tahliliy metod asosida, avvalo, ingliz va o'zbek tillarida keng qo'llanadigan evfemizmlar tanlab olindi. Jumladan, ingliz tilidagi *to pass away*, *senior citizen*, *visually impaired*, *economically disadvantaged*, *between jobs* kabi birliklar hamda o'zbek tilidagi "vafot etmoq", "olamdan o'tmoq", "yoshi ulug'", "ko'zi ojiz", "imkoniyati cheklangan", "moddiy jihatdan qiynalgan" kabi evfemik ifodalar tahlil qilindi. Ushbu birliklar o'lim, qarilik, jismoniy holat, ijtimoiy mavqe, kasallik, iqtisodiy ahvol kabi mavzuviy guruhlar bo'yicha ko'rib chiqildi.

Tahlil va natijalar

Ingliz va o'zbek tillaridagi evfemizmlar tahlili shuni ko'rsatadiki, har ikki tilda ham evfemik birliklar nutqda qo'pol, og'ir yoki noqulay eshitiladigan tushunchalarni yumshoqroq ifodalashga xizmat qiladi. Biroq ularning qo'llanish shakli, uslubiy vazifasi va milliy-madaniy mazmunida muayyan farqlar mavjud. Ingliz tilida evfemizmlar ko'proq rasmiylik, siyosiy to'g'rilik va ijtimoiy sezgirlik bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek tilida ular odob, hayo, andisha, kattaga hurmat va diniy-madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Avvalo, o'lim tushunchasi bilan bog'liq evfemizmlar har ikki tilda faol qo'llanadi. Ingliz tilida *to die* fe'li o'rnida *to pass away*, *to be gone*, *to depart this life* kabi yumshoq ifodalar ishlatiladi. O'zbek tilida esa "o'lmoq" so'zi o'rnida *vafot etmoq*, *olamdan o'tmoq*, *bandalikni bajo keltirmoq*, *ko'z yumdi* kabi birliklar qo'llanadi. Masalan, ingliz tilidagi *He passed away last night* gapida o'lim hodisasi bevosita emas, balki yumshoq va hurmatli shaklda ifodalangan. O'zbek tilidagi *U kecha olamdan o'tdi* jumlasida ham xuddi shunday mazmun madaniy va ehtiyotkor shaklda berilgan. Bu guruhdagi evfemizmlar tinglovchiga ruhiy jihatdan og'ir ta'sir qiluvchi ma'noni yumshatish vazifasini bajaradi.

Ikkinchi guruhni yosh va qarilik bilan bog'liq evfemizmlar tashkil etadi. Ingliz tilida *old person* o'rnida *senior citizen, elderly person, advanced in years* kabi birliklar ishlatiladi. O'zbek tilida esa *qari odam* o'rnida *yoshi ulug' inson, keksa kishi, nuroniy, oqsoqol* kabi ifodalar qo'llanadi. Masalan, *Senior citizens are given special social support* jumlasida *senior citizens* iborasi "old people" ma'nosini hurmatliroq shaklda beradi. O'zbek tilidagi *Mahallamizdagi nuroniylar yoshlarga nasihat qildilar* jumlasida esa *nuroniylar* so'zi nafaqat yosh jihatdan kattalikni, balki hurmat, tajriba va ma'naviy maqomni ham bildiradi. Demak, o'zbek tilidagi bu turdagi evfemizmlar ko'pincha ijobiy baho va ehtirom ma'nosini ham o'zida mujassamlashtiradi.

Uchinchi guruh jismoniy holat, nogironlik va salomatlik bilan bog'liq evfemizmlardan iborat. Ingliz tilida *blind* o'rnida *visually impaired, disabled person* o'rnida *person with special needs* yoki *person with disabilities* kabi ifodalar ishlatiladi. O'zbek tilida esa *ko'r* so'zi o'rnida *ko'zi ojiz, nogiron* o'rnida *imkoniyati cheklangan shaxs* yoki *alohida ehtiyojga ega bola* kabi birliklar qo'llanadi. Masalan, *The school provides support for visually impaired children* gapida *visually impaired children* iborasi bolaning jismoniy holatini kamsitmasdan, neytral va hurmatli ifodalaydi. O'zbek tilidagi *Maktabda alohida ehtiyojga ega bolalar uchun maxsus sharoit yaratilgan* jumlasida ham bolaning holati salbiy bahosiz, inson sha'nini saqlagan holda ifodalangan. Bu misollar evfemizmlarning ijtimoiy tenglik va inson qadr-qimmatini himoya qilishdagi ahamiyatini ko'rsatadi.

To'rtinchi guruh ijtimoiy-iqtisodiy holat bilan bog'liq evfemizmlardir. Ingliz tilida *poor* so'zi o'rnida *economically disadvantaged, low-income family, underprivileged* kabi birliklar ishlatiladi. O'zbek tilida esa *kambag'al* o'rnida *moddiy jihatdan qiynalgan, kam ta'minlangan oila, ijtimoiy himoyaga muhtoj oila* kabi ifodalar qo'llanadi. Masalan, *The program supports low-income families* jumlasida *low-income families* iborasi oilaning iqtisodiy ahvolini keskin salbiy bo'yoqsiz ifodalaydi. O'zbek tilidagi *Kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam ko'rsatildi* jumlasida esa *kam ta'minlangan oilalar* birligi "kambag'al oilalar" degan to'g'ridan-to'g'ri ifodaga nisbatan rasmiy va yumshoqroq shakl hisoblanadi. Bu turdagi evfemizmlar ko'proq rasmiy hujjatlar, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy siyosatga oid nutqda qo'llanadi.

Beshinchi guruh kasb va mehnat faoliyati bilan bog'liq evfemizmlarni o'z ichiga oladi. Ingliz tilida ayrim kasb nomlari ijtimoiy mavqe jihatidan yumshatilgan shaklda ifodalanadi. Masalan, *cleaner* o'rnida *sanitation worker, garbage collector* o'rnida *waste management worker, secretary* o'rnida *administrative assistant* kabi birliklar qo'llanadi. O'zbek tilida ham ayrim holatlarda *farrosh* o'rnida *tozalik xodimi, qorovul* o'rnida *qo'riqlash xodimi, xizmatchi* o'rnida *texnik xodim* kabi evfemik birliklar ishlatiladi. Masalan, *Sanitation workers play an important role in public health* gapida kasb nomi hurmatli va ijtimoiy ahamiyatli tarzda berilgan. O'zbek tilidagi *Tozalik xodimlari muassasa hududining ozodaligini ta'minlaydi* jumlasida ham kasb nomi madaniy va rasmiy uslubda ifodalangan. Bu holat evfemizmlarning ijtimoiy maqomni ko'tarish va kasb egalariga nisbatan hurmatni ifodalash vazifasini ko'rsatadi.

Oltinchi guruh oilaviy va shaxsiy hayotga oid evfemizmlardir. Ingliz tilida *pregnant* so'zi o'rnida *ba'zan expecting a baby, in a family way* kabi yumshoq ifodalar ishlatiladi. O'zbek tilida esa *homilador* so'zi bilan bir qatorda xalqona nutqda *ikkiqat, og'ir oyoq, farzand kutayotgan* kabi evfemik birliklar uchraydi. Masalan, *She is expecting a baby* gapida ayolning homiladorlik holati muloyim va ijobiy emotsional bo'yoq bilan ifodalangan. O'zbek tilidagi *Ular farzand kutishyapti* jumlasida ham shaxsiy holat bevosita emas, balki nozik va madaniy shaklda bayon qilingan. Bu turdagi evfemizmlar o'zbek tilida, ayniqsa, hayo, oilaviy odob va shaxsiy hayot daxlsizligi bilan bog'liq holda qo'llanadi.

Yettinchi guruh siyosiy va rasmiy nutqqa oid evfemizmlardan iborat. Ingliz tilida siyosiy nutqda *civilian casualties* o'rnida *collateral damage, war* o'rnida *military operation, prison* o'rnida *correctional facility* kabi ifodalar uchraydi. O'zbek tilida rasmiy nutqda *ishdan bo'shatish* o'rnida *mehnat shartnomasini bekor qilish, muammo* o'rnida *masala, kamchilik* o'rnida *takomillashtirish talab etiladigan jihat* kabi yumshatilgan birliklar ishlatiladi. Masalan, *The company is restructuring its workforce* jumlasida *restructuring* so'zi xodimlarni qisqartirish mazmunini yumshatib beradi. O'zbek tilidagi *Korxonada optimallashtirish ishlari olib borilmoqda* jumlasida esa *optimallashtirish* so'zi ba'zan ish o'rinlarini qisqartirish jarayonini bevosita aytmasdan ifodalash uchun xizmat qiladi. Bu holat evfemizmlarning ayrim vaziyatlarda nafaqat madaniy yumshatish, balki ma'lum ma'noni yashirish yoki neytrallashtirish vazifasini ham bajarishini ko'rsatadi.

Tahlil natijalariga ko'ra, ingliz va o'zbek tillaridagi evfemizmlar bir qator umumiy xususiyatlarga ega. Birinchidan, har ikki tilda evfemizmlar og'ir, noqulay yoki salbiy ma'noli tushunchalarni yumshatadi. Ikkinchidan, ular muloqotda tinglovchiga hurmat bildirish, nutqiy odobni saqlash va ijtimoiy muvozanatni

ta'minlashga xizmat qiladi. Uchinchidan, evfemizmlar ko'pincha o'lim, kasallik, yosh, jismoniy holat, iqtisodiy ahvol, kasb va shaxsiy hayot bilan bog'liq mavzularda faol ishlatiladi.

Shu bilan birga, ikki til evfemizmlari orasida muayyan farqlar ham mavjud. Ingliz tilida evfemizmlar ko'proq siyosiy to'g'rilik, rasmiy muloqot va ijtimoiy neytrallik talablaridan kelib chiqib qo'llanadi. O'zbek tilida esa evfemizmlar milliy odob-axloq, andisha, hayo, hurmat va diniy-madaniy qarashlar bilan kuchli bog'langan. Masalan, ingliz tilidagi *senior citizen* iborasi asosan neytral va rasmiy ohangga ega bo'lsa, o'zbek tilidagi *nuroni* so'zi hurmat, ehtirom va ma'naviy qadriyat ma'nolarini ham ifodalaydi.

Umumiy natija sifatida aytish mumkinki, evfemizmlar ingliz va o'zbek tillarida faqat leksik almashtirish vositasi emas, balki nutqiy madaniyat, ijtimoiy munosabat, milliy mentalitet va kommunikativ strategiyaning muhim ko'rinishidir. Ular orqali tilning insoniylik, hurmat, ehtiyotkorlik va madaniy muvozanatni ta'minlovchi vazifasi yaqqol namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillaridagi evfemizmlar har ikki xalqning nutq madaniyati, axloqiy qarashlari, ijtimoiy munosabatlari va milliy mentalitetini aks ettiruvchi muhim lisoniy hodisa hisoblanadi. Evfemizmlar nutqda qo'pol, noqulay, og'ir yoki ijtimoiy jihatdan nomaqbul bo'lgan tushunchalarni yumshoq, madaniy va ehtiyotkor shaklda ifodalashga xizmat qiladi. Shu jihatdan ular nafaqat leksik-semantik birlik, balki kommunikativ strategiya, pragmatik vosita va lingvomadaniy belgi sifatida ham ahamiyatlidir. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ingliz va o'zbek tillarida evfemizmlar, asosan, o'lim, kasallik, qarilik, jismoniy holat, nogironlik, ijtimoiy-iqtisodiy ahvol, kasb, oilaviy munosabatlar hamda rasmiy-siyosiy nutq bilan bog'liq mavzularda faol qo'llanadi. Masalan, ingliz tilidagi *to pass away*, *senior citizen*, *visually impaired*, *low-income family* kabi birliklar o'zbek tilidagi *vafot etmoq*, *yoshi ulug'*, *ko'zi ojiz*, *kam ta'minlangan oila* kabi evfemik ifodalar bilan mazmunij jihatdan yaqinlikka ega. Har ikki tilda ham bunday birliklar salbiy yoki noqulay ma'noni yumshatish, tinglovchiga hurmat bildirish va muloqot jarayonida madaniy muvozanatni saqlash vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, ingliz va o'zbek tillaridagi evfemizmlarning qo'llanishida muayyan farqli jihatlar ham mavjud. Ingliz tilida evfemizmlar ko'proq siyosiy to'g'rilik, rasmiy uslub, ijtimoiy neytrallik va kasbiy etika bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. O'zbek tilida esa evfemizmlar milliy odob-axloq, hayo, andisha, kattalarga hurmat, diniy-madaniy qarashlar va xalqona muloqot me'yorlari bilan chambarchas aloqador. Masalan, o'zbek tilidagi *nuroni*, *olamdan o'tmoq*, *og'ir oyoq*, *ko'ngli yarim* kabi birliklar nafaqat ma'noni yumshatadi, balki xalqning qadriyatlari, ehtiromi va ruhiy sezgirligini ham ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Allan K., Burrige K. Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon. – New York: Oxford University Press, 1991. – 263 p.
2. Rawson H. A Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk. – New York: Crown Publishers, 1981. – 312 p.
3. Holder R.W. How Not to Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms. – 4th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2008.
4. Warren B. What Euphemisms Tell Us about the Interpretation of Words // *Studia Linguistica*. – 1992. – Vol. 46, Issue 2. – P. 128–172. DOI: 10.1111/j.1467-9582.1992.tb00833.x.
5. Mahmudov N. Til va madaniyat. – Toshkent: O'zbekiston, 2014.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildli. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.